

УДК 2-673.5:[28-74: 27-67]:327.57:348(=411.21)+(=161.2)
DOI: 10.17721/sophia.2023.21.18

Є. А. Харьковщенко, д-р філос. наук, проф.
ORCID: 0000-0002-8241-1625
e-mail: sacerdos@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Емад Абу Алруб, докторант
ORCID: 0000-0003-4286-3640
e-mail: dr.emadabualrub2@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗЛАГОДА ТА РЕЛІГІЙНА ТЕРПИМІСТЬ МІЖ АРАБСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ СПІЛЬНОТАМИ

Досліджено проблему створення умов та визначення способів поліпшення ефективності взаєморозуміння й терпимості між арабською та українською громадами. Наголошено на принципах гарантування прав людської особистості та причинах виникнення конфліктів релігійного характеру, а також запропоновано шляхи вирішення зазначених проблем. Наголошено на необхідності вивчення мусульманського права на основі головного джерела – Священного Письма "Кур'ану" – з метою об'єктивного осмислення засад релігійно-правових норм щодо забезпечення прав і обов'язків людини, спільного мирного життя та взаєморозуміння української та арабської громад у межах єдиного суспільства. Зокрема йдеться про російську війну проти України, яка спрямована, у тому числі, на руйнування духовних і культурних цінностей та створює загрозу для гарантування релігійної безпеки загалом. Зауважено, що в умовах глобалізації неможливо остаточно вирішити проблеми стосовно виникнення релігійних конфліктів, але їх можна попереджати за допомогою відповідного методу об'єктивного вивчення і впровадження релігійних морально-правових норм.

Ключові слова: злагода, араби, українці, взаєморозуміння, християнство, іслам, Духовне управління мусульман України, пра-во, джихад, мир, ісламський активізм.

Постановка проблеми: Поліпшення ефективності взаєморозуміння та релігійної толерантності між арабською та українською спільнотами на основі об'єктивного студіювання головних джерел – "Біблії" та "Кур'ану" – є необхідною умовою забезпечення прав людини, зокрема, – порозуміння і спільного життя представників різноманітних релігійних громад у межах єдиного суспільства. Впровадження такого способу уможливує попереджати виникнення конфліктів конфесійного характеру, а також створює умови для гарантування злагоди і релігійної терпимості між арабською та українською спільнотами.

Аналіз останніх досліджень. Питання важливого суспільного значення, яке потребує свого вирішення, зокрема дослідження теми щодо способів поліпшення ефективності забезпечення злагоди та взаємної релігійної терпимості між арабською та українською спільнотами, привертало до себе увагу чимало українських, арабських та інших іноземних авторів-науковців. Вчені відзеркалювали власні роздуми щодо зазначеного вище у своїх наукових публікаціях, а саме: В. Лубський, В. Борис "Мусульманське право" (1997) [13]; Ф. Туранли "Християнські мотиви в Ісламі: деякі аспекти, історіософічне осмислення" (1999) [15]; Ф. Туранли "Оповідь про народження Ісуса Христа у книзі "Священний Кур'ан" (2000) [14]¹; Е. Абу Алруб "Коран як джерело віровчення ісламу" (2006) [1]; Л. Владиченко "Розвиток християно-мусульманських відносин в контексті релігійної толерантності" (2007) [6]; А. Колодний "Проблеми толерантизації міжконфесійних відносин в Україні" (2008) [17]; Н. Годованець "Філософсько-релігієзнавчий контекст джерела мусульманського права" (2008) [7]; Е. Абу Алруб "Коранічне тлумачення питань миру, ненасильства і

міжнародної безпеки" (2008) [2]; Ю. Кочубей "Ісламська релігійна думка та проблеми сучасності: Мардінська декларація" (2011) [11]; Є. Харьковщенко "Дискурс "Софія" від античності до християнства (2019) [16]; О. Гуцуляк "Ісламський фактор в "філософії традиціоналізму" (2019) [8]; А. Колодний, Л. Филипівич "Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства" (2020) [9]; І. Кондратьєва "Релігійні цінності та права людини: особливості кореляції" (2020) [10]; Е. Абу Алруб "Релігійна толерантність в українському суспільстві: набутий досвід, упровадження" (2022), Е. Абу Алруб "Методологія дослідження толерантності між арабським та українським суспільствами (2022) [3] та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні таких проблем, як права людської особистості в контексті віросповідання й головних способів поліпшення ефективності взаєморозуміння та забезпечення взаємної релігійної толерантності між арабським та українським суспільствами.

Виклад основного змісту. Розглядаючи тему цього дослідження, варто наголосити на засадничих принципах гарантування прав людської особистості з огляду на її персонального релігійного віросповідання. Вважаємо за необхідне зазначити, що сучасні релігійні концепції з цієї проблематики узгоджують з відповідними правовими документами і, водночас, із законодавчими системами окремих держав з урахуванням особливостей існуючих релігійних традицій. Із цього приводу існують різні релігійні погляди на права людини в суспільстві, у якому співіснує велика кількість релігійних конфесій. Наприклад, православне віросповідання "...в його традиціоналістських формах виходить з того, що суспільство, заангажоване ліберальними настановами, неминуче прирікає себе на духовний занепад, оскільки ліберальна ідеологія створює передумови для вивільнення згубних бажань людини, торжества людського егоїзму..." [10, с. 18]. Тому життя людини згідно з релігійними традиціями православ'я визнається беззаперечно духовною та моральною цінністю, а права людини

¹ Принагідно висловлюю щире вдячність моєму науковому консультантові доктору філософських наук, професору Київського національного університету імені Тараса Шевченка *Харьковщенку Євгенію Анатолійовичу*, а також доктору історичних наук, професору Національного університету "Києво-Могилянська академія" *Туранли Ферраду Гардашкану Оглу* за надану мені можливість використати оригінальні наукові матеріали з їхніх особистих фонд-бібліотек та за висловлені ними поради.

не повинні суперечити "Божим одкровенням", що мають бути для християнина православного вірування вищою безперечною цінністю [10, с. 19].

Отже, релігійне судження щодо засадничих прав людської особистості згідно із зазначеною релігією є беззастережним визнанням божих законів. Важливим є також тлумачення цього питання стосовно ісламської релігії, де "протиставлення прав людини в їх ліберальній інтерпретації та релігійних традиційних цінностей характерно і для сучасного ісламу" [10, с. 19]. Зазначимо, що концепція права та обов'язки мусульманина формується згідно з нормами, котрі містяться у двох основних священних джерелах – Священному Писанні "Кур'ан" [3, с. 4] та у "Сунна"¹ [4, с. 299-300], які і визначають основні права та обов'язки людини. У цьому контексті можемо сказати, що в деяких ісламських країнах, приєднаних до міжнародних конвенцій з прав людини, проглядається невідповідність офіційно проголошених норм законодавства зумовленим правилам духовної та моральної цінності, яка ґрунтується на традиції мусульманського вірування [10, с. 19].

Продовжуючи інтерпретацію досліджуваного питання з огляду на мусульманське право у співвідношенні з його релігійною системою, варто звернути увагу на "...дві його типи та взаємообумовлені особливості – релігійне походження (божественну природу) та тісний (на думку деяких – нерозривний) зв'язок юридичних настанов з мусульманською догматикою (богослів'ям), моральними нормами, правилами культу, релігійними нормами ісламу в цілому" [13, с. 14]. Розглядаючи далі питання щодо основних джерел правової доктрини в названій релігії, також варто зауважити, що визначають «...дві групи взаємопов'язаних норм, першу з яких складають юридичні накази "Кур'ану" та "Сунни"², а другу – норми, сформульовані мусульмансько-правовою доктриною на ґрунті "раціональних джерел"³, одноголовної думки (іджма) найбільш авторитетних правознавців...» [13, с. 55]. Адже для класифікування джерел мусульманського права необхідно зазначити першу групу, особливо відповідні норми, що містяться в "Кур'ані", зокрема, правило загального характеру, яке уможливило його тлумачення вченими-правознавцями. Значущість вивчення порушеного питання набуває особливої ваги, зокрема осмислення вищезазначеної священної книги як головного джерела мусульманського права, у зв'язку з проживанням в Україні великої кількості мусульман – арабів, азербайджанців, кримських татар, турків і представників інших народів, котрі сповідають ісламську релігію. Зазначимо, що на сучасному етапі історії розвитку суспільства чимало етнічних українців, зокрема представників інтелігенції, сповідають названу релігію⁴ [8, с. 42–57; 10, с. 19].

Динамічний розвиток цього процесу потребує ретельного дослідження питань, котрі стосуються морально-правових засад цієї релігії на основі Священного Писання "Кур'ану", а також вивчення зазначених базисів

¹ Означає "слово", "висловлення", "указаний праведний шлях", "високі моральні зразки", що уможливають усвідомлення людиною необхідності наслідувати приклад пророка Мугаммеда (м. бл. й.) [4, с. 299-300].

² Ідеться про "Сунна" див. [13, прим. 5].

³ Мається на увазі правове вчення, яке ґрунтується на основі закономірностей та логіки.

⁴ Стосовно поширення ісламської релігії та вплив цього чинника в контексті розвитку філософії примордального традиціоналізму, зокрема шляхів вирішення існуючих проблем, див. [8, с. 42–57].

на основі "Біблії" [5]. Розглядаючи основні джерела мусульманського права з огляду на філософсько-релігієзнавчого осмислення, дослідниця Н. Годованець пише, що «Поряд з релігійно-моральними приписами Коран [Кур'ан] містить і правові норми. Адже значна частина змісту [Священного Писання] "Кур'ану", і особливо медінського періоду життя Пророка [Мугаммеда (м. бл. й.)]», упродовж якого він став повновладним правителем громади мусульман (умми), складають релігійно-правові приписи, які визначають спосіб життя й поведінку мусульман". Далі ця дослідниця зазначає, що більшість правових приписів названого Священного Писання мають казуальний, тобто випадковий характер. Але разом із цією думкою в роз'ясненні обговорюваного питання необхідно враховувати наявність відповідних умов та причини постулювань в одних чи інших айєтах⁵ правового характеру [7]. Підсумовуючи своє дослідження вищезазвана авторка вирізняє дві категорії учасників правовідносин: учасників взаємин між Всевишнім і людьми та учасників відносин між самими людьми. Зазначається, що до першої групи відносин належать релігійні ритуали, тобто форми поклоніння. Другу групу становить соціально-економічна норма ("закят" – "податок на користь нужденних мусульман", чи "очисна милостиня/подать", або ж ще інакше "податок на добробут"), яка разом із соціально-фізичною нормою ("здійсненням хаджу") утворюють основу поклоніння. Стосовно другої категорії віруючих, котрі беруть участь у вищезгаданих правовідносинах між людьми згідно із законами, які регулюють поширення ісламу, вирізняють сімейні правовідносини, торговельні відносини, кримінальні закони, що передбачають різні покарання тощо [7, с. 82].

Отже, дослідження Наталії Годованець вкотре свідчить про необхідність глибокого вивчення правових відносин у їх зв'язку з та відповідно до законів ісламської релігії на основі Священної Книги "Кур'ан". У такий спосіб можна забезпечити адекватне розуміння суті релігії іслам і гарантувати встановлення та існування правильних цивілізованих відносин між громадами з різними віросповіданнями, зокрема між арабами й українцями.

Продовжуючи інтерпретацію теми нашого дослідження, слід зазначити, що компаративістичний аналіз правових засад життя людини згідно з релігійними правилами християнства та ісламу, зокрема в українському та арабському суспільствах, свідчить про виникнення суперечності між релігійними доктринами окремих офіційних законодавчих норм. Із цього судження також випливає проблема, що чекає на своє вирішення, теоретичного та практичного забезпечення релігійної терпимості між арабським та українським спільнотами. Для цього треба, зокрема, розробити та втілити в реальне життя хорошу методологію досягнення адекватних позитивних результатів. Окрім цього, розгляд теми нашого дослідження набуває особливої актуальності в умовах розвитку світової глобалізації, коли не можуть залишатися незмінними духовний і культурний аспекти життя людей [3, с. 4–9].

На сучасному етапі розвитку вищезазваних спільнот виникла ще одна проблема як наслідок широкомасштабної московитсько-російської агресії проти України, спрямованої, зокрема, на знищення чи хоча б часткове руйнування духовних і культурних цінностей нашої країни, і яка є загрозою релігійній безпеці загалом. Щодо цього питання українські дослідники А. Колодний та

⁵ Про це слово див. [3, с. 6, прим. 3].

Л. Филипович зазначають: "Поняття релігійна небезпека засвідчує наявність у країні певних загроз, зовнішніх і внутрішніх. До основних зовнішніх загроз належить: агресія Росії проти України, анексія Криму, окупація частини територій Донецької та Луганської областей [України], гібридна війна, яку ведуть на різних рівнях і в різних формах..." [9, с. 20]. Унаслідок цієї агресії руйнуються християнські та мусульманські культові споруди, створюються небезпечні умови, коли виникає небезпека для життя та здоров'я вірян. Аналізуючи далі цю проблему, зазначені науковці наголошують на необхідності сформулювати методологічні засади концепції забезпечення безпеки вірян, визначити принципи, які б затверджували безумовне визнання прав людини на гарантування непорушного дотримання поваги до її особистої гідності та свободи, а також її особистих прав на вибір для себе віросповідання та світо розуміння. Відповідні канони мають гарантувати непорушність права релігійних спільнот вільно здійснювати свою діяльність та виконувати різні специфічні функції [9, с. 21] і досягати поставленої мети свого існування. Варто зазначити, що такі принципи дуже актуальні в суспільстві, навіть в умовах воєнного стану, а вивчення й запровадження практичної суспільної толерантності є важливим чинником у налагодженні міжрелігійного та, зокрема, культурного діалогу з метою забезпечення мирного життя людей. У цьому контексті згадаємо коранічне тлумачення питання забезпечення миру в суспільстві на основі однозначної та надійної нормативної бази, суть якого полягає в заклику «... до встановлення міжособистісних і міжконфесійних відносин на основі принципів рівності, віротерпимості та справедливості, мирного співіснування цивілізацій і культур. Хоча останнім часом усе більшого поширення набувають спроби штучної мілітаризації цього коранічного вчення, у тому числі й концепції "джихаду"... Робляться висновки про неминучість боротьби "світу Ісламу" проти "світу Заходу", про несумісність мусульманської й західної цивілізацій» [2].

Зазначимо, що мілітаризація згаданого вчення є результатом упередженого тлумачення змісту Святого Письма ісламської релігії, зокрема поняття про джихад як священну війну проти невірних, що є помилковим та не відповідає істині й справжньому сенсу поняття "джихад". Також варто наголосити, що "Кур'ан" не містить приписів, у яких би були заклики до насильства чи терору, а навпаки, містить визначені норми мирного співіснування, взаєморозуміння та взаємодії між людьми незалежно від їхньої національної, расової чи конфесійної приналежності. Ці принципи є важливими умовами для забезпечення налагодження мирного та міжрелігійного діалогу загалом.

У контексті зазначеного питання українська дослідниця Л. Владиченко, розглядаючи проблему розвитку взаємин між християнами та мусульманами, зазначає, що "Останнім часом у наукових колах постійна увага приділяється проблемам міжрелігійного спілкування, міжрелігійним відносинам, міжрелігійному діалогу. Певну увагу до цієї проблеми у свій час привернула концепція професора Гарвардського університету, директора Інституту стратегічних досліджень (США) Самюеля П. Гантінгтона про зіткнення цивілізацій" [6, с. 136]. Дослідниця на основі теорії Гантінгтона наголошує: "В основі поглядів С. Гантінгтона є теза про те, що цивілізація (ядром якої є релігія) є одиницею спілкування... Достатньо довге лідерство у світовому устрої західної

цивілізації породило певні механізми несприйняття її іншими цивілізаціями з власною ідентичністю, заснованій на власній історії розвитку, мові, культурі, традиціях" [6, с. 136]. Зокрема, учений зазначає, що "...проблема релігійної толерантності особливо гостро постала в XXI ст., тому що саме на підґрунті безкомпромісного протистояння впродовж віків виникали локальні й регіональні збройні конфлікти" [6, с. 142].

Щодо причин такого роду конфліктів видатний український дипломат і вчений-сходознавець Ю. Кочубей в одній із своїх праць наголошує на тому, що "Постколониальна політика великих держав Заходу і Сходу спрямована на те, щоб тримати під своїм контролем світові запаси енергоресурсів, які переважно наявні в країнах Близького та Середнього Сходу. Окрім того, непрогнозоване зростання кількості мусульманського населення в країнах Заходу значно загострили відносини між двома великими цивілізаціями: ісламською і християнською, оскільки імперіалістам вдається свої загарбницькі інтереси представити як протистояння релігій, що в цьому столітті має перерости в сутичку (a clash)..." [11, с. 122]. Окрім цього ствердження, сходознавець Ю. Кочубей стосовно причин суперечок, які виникають на релігійному ґрунті, додає ще таке: «...причин(и) нищівного загострення стосунків між Заходом і світом Ісламу не варто шукати в релігійній площині чи в історичному минулому", бо "коріння цього феномена знаходиться у подіях, які мали місце в XIX і XX ст., починаючи з європейського імперіалізму, відповідно, від появи антиколоніальних рухів і спадщини протистояння між ними» [11, с. 124]. Адже для розв'язання зазначеної проблеми постколониальна політика відповідно до зазначених держав має бути переорієнтованою на створення політичних і економічних умов з метою налагодження міжцивілізаційного діалогу та забезпечення мирного життя людям різних національностей і вірувань у межах єдиного соціуму. Для досягнення цієї мети насамперед необхідно здійснити на належному рівні наукові, просвітницькі і культурні заходи, спрямовані на сприяння та гарантування розвитку міжрелігійних і культурних взаємин. Для отримання об'єктивних позитивних результатів щодо цього питання також необхідно використовувати навчальні методи, що базуються на вивченні християнських мотивів в ісламській релігії [15; 14; 3, с. 5]. А порівняльна інтерпретація об'єктивних інформацій, отриманих з достовірних священних текстів, уможливило формування неупередженого знання [1].

З метою вирішення порушеного питання в дослідженні необхідне здійснення наукової студії оригінальних релігійних текстів щодо прав людини та впровадження здобутих результатів у навчально-педагогічний процес. Це б дало можливість вдосконалення знань про різні релігійні культури. Варто зазначити, що подолання такого шляху є одним із найактуальніших способів створення відповідних умов для забезпечення релігійної злагоди й взаєморозуміння в українському та арабському соціумах. А вироблення та впровадження в реальне життя вищезазначених умов уможливиловатиме підвищення рівня релігійної толерантності, і зокрема, сприятиме поліпшенню взаєморозуміння між представниками різних конфесій у суспільстві. Такий підхід є важливим чинником у формуванні об'єктивного релігійного світогляду тієї чи іншої громади і фактором стримування виникнення міжконфесійних конфліктів. У зв'язку з цим дослідники В. Лешан і Я. Чорненький зазнача-

ють, що: "Релігійні конфлікти виникають на ґрунті загострення протиріч об'єктивного та суб'єктивного характеру. На них накладається дія ряду локальних факторів: діяльність релігійних екстремістів, неправильна поведінка місцевої влади, упереджене ставлення її до окремих релігійних формувань" [12]. Зокрема, ці дослідники вирізняють "...п'ять стадій емоційного стану учасників конфлікту в процесі його розвитку: дискомфорт, інцидент, непорозуміння, напруга, криза" [12, с. 77]. Дуже важливо усвідомлювати, що виникнення суперечностей між громадами з різними релігійними світоглядами, а також внутрішньосімейні, міжособистісні, внутрішньоконфесійні та міжконфесійні незгоди та непорозуміння є наслідком і віддзеркаленням реально існуючих проблем у суспільних відносинах: політичних, економічних, культурних, а також і в стосунках між державою та релігійними спільнотами тощо. Отже, хоча в умовах глобалізації неможливо остаточно вирішувати проблеми, що є наслідками виникнення релігійних конфліктів, за допомогою визначеного нами способу їх можна передбачати та відповідним чином уникати.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідженої проблеми, варто зауважити, що для поліпшення ефективності рівня взаєморозуміння та релігійної толерантності між арабським та українським суспільствами необхідно здобувати відповідні знання стосовно релігій вказаних етнічних соціумів на основі достовірних відомостей, отримуваних насамперед з основних релігійних джерел – "Біблії" та "Кур'ану". Ретельне вивчення та правильне усвідомлення оригінальних релігійних текстів, зокрема щодо прав людини загалом та її права втілювати здобуті нею результативні знання у своєму практичному житті, є передумовами створення умов, необхідних для формування об'єктивного світогляду про різні релігійні культури та для забезпечення взаємопорозуміння і толерантних взаємин між людьми різних віросповідань у їхньому співіснуванні в мирі та злагоді. Ми наголошуємо, що такий шлях є одним із найактуальніших способів створення та гарантування підтримки існування відповідних умов в Україні для царювання в нашій країні релігійної злагоди між українським та арабським етнічними суспільствами.

Список використаних джерел

1. Абу Алруб Е. "Коран" як джерело віровчення ісламу: мат-ли Міжнар. наук. конф. "Дні науки філософського факультету", 12-13 квіт. 2006 р. Ч. III. К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. С. 103–106.
2. Абу Алруб Е. Коранічне тлумачення питань миру, ненасильства і міжнародної безпеки // Історія. Філософія. Релігієзнавство, наук. журн., 2008. № 1. Київ: Поліграф-Експрес. С. 64–67.
3. Абу Алруб Е. Методологія дослідження толерантності між арабським і українським суспільствами // Гуманітарно-релігієзнавчий вісн. Софія, 2022. № 2(20). С. 4–9.
4. Али-заде А. Исламский энциклопедический словарь. М.: изд. дом "Ансар", 2007. 400 с.
5. Біблія. Книга Священного Писання Старого і Нового Завіту / Пер. Патріарха Філарета (Денисенка). К.: Вид-ня Київ. Патріархії Укр. Правосл. Церкви Київ. Патріархату, 2004. 1416 с.
6. Владиченко Л. Розвиток християно-мусульманських відносин в контексті релігійної толерантності // Релігійна свобода, 2007. № 12. С. 136–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2007_12_38.
7. Годованець Н. Філософсько-релігієзнавчий контекст джерела мусульманського права // Історія. Філософія. Релігієзнавство, наук. журн., 2008. № 1. Київ: Поліграф-Експрес. С. 79–82.
8. Гуцуляк О. Исламский фактор в "философии традиционализма" // Традиція і традиціоналізм: Альманах 2014-2015; Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Вінниця: ТОВ "Нілан-НТД", 2015. С. 42–57.
9. Колодний А., Филипович Л. Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства Гуманітарно-релігієзнавчий вісн. Софія, 2020. № 2(16). С. 19–23.

10. Кондратьєва І. Релігійні цінності та права людини: особливості кореляції // Гуманітарно-релігієзнавчий вісн. Софія, 2020. № 1(15). Київ: С. 17–20.
11. Кочубей Ю. Исламська релігійна думка і проблеми сучасності: Мардінська декларація // Вісн. Львів. ун-ту. Серія філологічна, 2011. Вип. 53. С. 122–126.
12. Лешан В., Чорненський Я. Релігійні конфлікти та конфліктогенні зони: особливості питання // Історія. Філософія. Релігієзнавство, наук. журн., 2008. № 2. Київ: "Поліграф-Експрес", С. 76–78.
13. Лубський В., Борис В. Мусульманське право: навч. посіб. для студ. фак-тів юрид., міжнар. права, міжнарод. відносин, міжнар. екон. відносин, політології та філософії. К.: Вілбор, 1997. 256 с.
14. Туранли Фергад. Оповідь про народження Ісуса Христа у Священній Книзі "Кур'ан": пр. Х Міжнар. наук. конф. "Історія релігій в Україні". 16–19 трав. 2000 р. / ред. кол. В. Гаюк та ін.; Ін-т релігієзнавства – філ. Львів. музею історії релігії, Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. Сковороди. Кн. II. Л.: Логос, 2000. С. 182.
15. Туранли Ф. Християнські мотиви в Ісламі: деякі аспекти, історіософічне осмислення: мат-ли IX Міжнар. конф., "Історія релігій в Україні", 11–13 трав. 1999 р. / ред. кол. М. Бандрівський та ін.; Ін-т релігієзнавства – філ. Львів. музею історії релігії, Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Кн. II. Л.: Логос, 1999. С. 180–182.
16. Kharkovshchenko Yevhen. "Sophia" Discourse from Antiquity to Christianity (Doktryna "Sofii" od starozhynosti do chrzescijaństwa) // Studia Warmińskie, 2019. Vol. 56. P. 279–289.
17. Колодний А. Проблеми толерантності міжконфесійних відносин в Україні / А. Колодний // Українське релігієзнавство. – 2008. – № 47. – С. 5-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2008_47_3.
18. Енциклопедія Ісламу. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam>.
19. Sophia. Human and Religious Studies Bulletin / Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/article/view/143>.
20. Sophia. Human and Religious Studies Bulletin / Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/11/12>.

Reference

1. Abu Alrub E. (2006). Koran yak dzherelo virovchennya islamu / Dni nauky filosofsk'oho fakul'tetu. Mizhnarodna naukova konferentsiya (12–13 kvitnya 2006 roku). CH. III. K.: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Kyivs'kyi universytet".
2. Abu Alrub E. (2008). Koranichne tлумachennia pytan' myru, nenasy'l'sta i mizhnarodnoyi bezpeky. Istoriya. Filosofiya. Relihiyeznavstvo. Naukovyi zhurnal. # 1. Kyiv. "Polihraf-Ekspres".
3. Abu Alrub E. (2022). Metodolohiya doslidzhennia tolerantnosti mizh arabs'kym i ukrayins'kym suspil'stvamy. Sofiya. Humanitarno-relihiyeznavchyi visnyk. № 2 (20). Kyiv.
4. Ali-zade A. (2007). Islams'kiy entsiklopedicheskiy slovar'. [Tekst] / M.: Izd. dom. "Ansar".
5. Bibliya – knyha svyashchenoho pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. Kyiv: Vydannia Kyivs'koyi Patriarkhiyi Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy Kyivs'koho Patriarkhatu.
6. Vladychenko L. (2007). Rozvytok khrystyyano-musul'mans'kykh vidnosyn v konteksti relihiynoyi tolerantnosti // Relihiyna svoboda. http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2007_12_38.
7. Hodovanets' N. (2008). Filosos'ko-relihiyeznavchyi kontekst dzherela musul'mans'koho prava. Istoriya. Filosofiya. Relihiyeznavstvo. Naukovyi zhurnal. # 1. Kyiv. "Polihraf-Ekspres".
8. Hutsuliak O. (2015). Islams'kiy faktor v "filosofiyi tradytsionalyzma" // Tradytsiya i tradytsionalizm: Al'manakh 2014 – 2015 / Instytut filosofiyi imeni H.S. Skovorody NAN Ukrainy. Vinnytsia: TOV "Nilan-NTD".
9. Kolodnyi A., Fylypovych L. (2020). Kontseptsiya relihiynoyi bezpeky: metodolohichni pidkhody akademichnoho relihiyeznavstva. Sofiya. Humanitarno-relihiyeznavchyi visnyk. # 2 (16). Kyiv.
10. Kondrat'yeva I. (2020). Relihiyni tsinnosti ta prava liudyny: osoblyvosti korelyatsiyi. Sofiya. Humanitarno-relihiyeznavchyi visnyk. # 1 (15). Kyiv.
11. Kochubey Yu. (2011). Islams'ka relihiyna dumka i problemy suchasnosti: Mardins'ka deklaratsiya // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filoholichna. Vyp. 53. L'viv.
12. Leshan V., Chornen'kyi Ya. (2008). Relihiyni konflikty ta konfliktohenni zony: osoblyvosti pytannia. Istoriya. Filosofiya. Relihiyeznavstvo. Naukovyi zhurnal. №2. Kyiv "Polihraf-Ekspres".
13. Lubs'kyi V., Borys V. (1997). Musul'mans'ke pravo: navchal'nyi posibnyk dlia studentiv fakul'tetiv yurydychnoho, mizhnarodnoho prava, mizhnarodnykh vidnosyn, mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn, politolohiyi ta filosofiyi. K.: Vilbor.
14. Turanly F. (2000). Opovid' pro narodzhennia Isusa Khrysta u sviatyi knyzi Kur'an // Istoriya relihiy v Ukraini [Tekst]: pratsi KH-ya mizhnar. nauk. konf., (L'viv, 16–19 travnia 2000 roku) / red. kol. V. Hayuk [ta in.]; Ін-т релігієзнавства – філ. Львів. музею історії релігії, Львів. від-ня Ін-ту

ukr. arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.Hrushevs'koho NAN Ukrainy, Vid-nia relihiyeznavstva In-tu filosofiyi im. H. Skovorody. Kn. II. L. : Lohos.

15. Turanly F. (1999). Khrystyans'ki motyvy v Islami: deyaki aspekty, istoriosofichne osmyslennia // Istoriya relihiy v Ukraini [Tekst] : materialy /IX mizhnar. konf. 11–13 trav. 1999 r. / red. kol. M. Bandrivs'kyi [ta in.] ; In-t relihiyeznavstva – fil. L'viv. muzeyu istoriyi relihiyi, L'viv. vid-nia In-tu ukr. arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevs'koho NAN Ukrainy. /Kn. II. L. : Lohos.

16. Kharkovshchenko Yevhen. "Sophia" Discourse from Antiquity to Christianity (Doktryna "Sofii" od starozhynosti do chrzeshcijanstva) // Studia Warمیnskie, 2019. Vol. 56. P. 279–289.

17. Kolodnyi A. (2008). Problemy tolerantzatsii mazhkonfesijnylh vsdnosyn v Ukraini // Ukrainske religijeznavstvo. # 47. S. 5-12. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2008_47_3.

18. Енциклопедія Ісламу. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam>.

19. Sophia. Human and Religious Studies Bulletin / Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/article/view/143>.

20. Sophia. Human and Religious Studies Bulletin / Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/11/12>.

Надійшла до редколегії 15.12.23

Yevhen Kharkovshchenko, Dr. Sci. (Philosoph.), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Emad Abu Alrub, Doctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HARMONY AND RELIGIOUS TOLERANCE BETWEEN THE ARABIC AND UKRAINIAN COMMUNITIES

The subject matter of the study is provision of conditions and finding ways of improvement the efficiency of mutual understanding and tolerance between the Arabic and Ukrainian communities. There have been stressed the importance of human rights and causes of occurrence of religious conflicts, as well as ways of settling that kind of problems have been put forward. Particularly, we focus in this study on the needs to study the Moslem Laws on the basis of the principal respective source – The Holy Writ The Koran, so as to conceive objectively foundations of the religious and legal norms related to providing human rights and obligations, as well as that of a joint peaceful life of and mutual undersatanding between the Ukrainian and Arabic communities within a united society. Besides, this paper deals with the Russian War against Ukraine, that is directed at ruining the spiritual and cultural values, and that produces threats to the religious security in general. The conclusion of the study having been made is that under the conditions of the world globalisation it is impossible to overcome completely the problem of occurrence of religious conflicts, but those ones could be prevented by means of a respective method of studying objectively and implementing practically into everyday life the religious moral and legal norms.

Keywords: harmony, Arabs, Ukrainians, mutual understanding, Christianity, Islam, Religious Administration of Muslims of Ukraine, law, jihad, peace, Islamic activism.